LINGVISTIK SHAXS VA INDIVIDNING DUNYOQARASHI

Urinova Sevara Botir qizi

SamDChTI filologiya yo‘nalishi

3-bosqich, 2403-guruh talabasi

Elektron pochta: sevaraurinova.06@gmail.com

Tel.: +998990265106

Annotatsiya:

Ushbu maqolaning maqsadi til, tafakkur va inson dunyoqarashi o‘rtasidagi bog‘liqlikni muhokama qilishdan iborat. Unda so‘z, ifoda, metafora va shaxsiy tajribaning dunyoni tasvirlash hamda tushunish vositalari sifatidagi o‘rni yoritiladi. Maqolada tavsifiy adabiyotlar sharhi va ingliz hamda o‘zbek tillaridagi muqobil birliklarning qiyosiy tahlili yordamida tilning g‘oyalar va madaniy bilimlarni shakllantirishdagi roli ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, til inson tafakkurini belgilovchi yagona omil emasligi, shaxsiy tajriba, ta’lim, oila va ijtimoiy muhit kabi boshqa omillar ham muhim ahamiyatga egaligi ta’kidlanadi. Maqolada lingvistik shaxs va dunyoqarashni o‘rganish tadqiqotchilarga til, bilim va shaxsiy talqin o‘rtasidagi bog‘liqlikni anglashga yordam berishi haqida xulosa qilinadi.

Kalit so‘zlar: lingvistik shaxs, dunyoqarash, til va tafakkur, kognitiv tilshunoslik, madaniy bilim, ingliz tili, o‘zbek tili.

Kirish

Odamlar har kuni narsalarni tasvirlash, o‘z his-tuyg‘ularini bildirish, tajribalarini bo‘lishish va fikrlarini yetkazish uchun tildan foydalanadilar. Biroq til insonlarning muloqot qilishiga yordam beradigan amaliy vosita bo‘lish bilangina cheklanmaydi. U bilimlarni tartibga solish va dunyoni tushunishlarini rivojlantirish vositalarini ham taqdim etadi. Masalan, ikki kishi bir xil vaziyatni boshdan kechirishi mumkin, ammo ular bu vaziyatni turlicha qabul qilishlari mumkin. Ba’zan murakkab vaziyat muammo sifatida,

ba’zan esa o‘rganish imkoniyati sifatida ko‘riladi. Insonlar o‘z tajribalari, e’tiqodlari, kutishlari va shaxsiy munosabatlari sababli bunday vaziyatlarni turlicha talqin qilishlari mumkin.

Til ana shu farqlarni ifodalash imkonini beradigan vositaga aylanadi. Dunyoqarash — insonning dunyo haqida qanday fikrlashi va uni qanday tushunishidir. U odamlar, munosabatlar, tabiat, jamiyat, muvaffaqiyat, mas’uliyat va boshqa masalalar haqidagi tasavvurlarni qamrab oladi. Dunyoqarash insonning shaxsiy tajribasi, ta’limi, oilaviy munosabatlari, madaniyati va ijtimoiy aloqalari asosida shakllanadi.

Til ushbu jarayonning tarkibiy qismidir. Odamlarning so‘zlari va kundalik til ifodalari tajribalarni tasvirlash hamda fikrlarni yetkazish usullariga ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Masalan, Lakoff va Johnson (1980) metaforalar faqat badiiy tilda emas, balki kundalik tafakkur va muloqotda ham qo‘llanishini ko‘rsatadi. Lucy (1997) tomonidan lingvistik nisbiylik bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar sharhida inson gapiradigan til tafakkurni shakllantirishi mumkinmi va qay darajada shunday qilishi masalasi o‘rganilgan.

Bu ikki hodisa o‘rtasidagi bog‘liqlik lingvistik shaxsni o‘rganishda ayniqsa qiziqarlidir. Barcha insonlarning o‘z tajribalari, bilimlari, e’tiqodlari va fikrlarni ifodalash usullari mavjud. Biroq ikki kishi bir xil tilda gapirsa ham, biror so‘z yoki vaziyatni turlicha talqin qilishi mumkin. Shuning uchun insonning tildan foydalanishi uning dunyoqarashi haqida ma’lum tasavvur berishi mumkin, ammo uning barcha fikrlari yoki shaxsiy xususiyatlarini to‘liq ochib bermaydi.

Til va dunyoqarash o‘rtasidagi munosabatni o‘rganishda ingliz va o‘zbek tillaridan foydalanish mumkin. Ayrim so‘zlar, iboralar va metaforalar kontekstga qarab turlicha ma’no bo‘yoqlariga ega bo‘lishi mumkin. Biroq bunday farqlarni oldindan mutlaq deb qabul qilmaslik kerak, chunki bir til hamjamiyatiga mansub insonlarning e’tiqodlari yoki talqinlari bir xil bo‘lishi shart emas.

Ushbu maqolaning maqsadi lingvistik shaxs va individual dunyoqarash o‘rtasidagi munosabatni aniq va tushunarli tarzda yoritishdir. Maqolada uchta asosiy savol ko‘rib chiqiladi:

1. Dunyoqarash, til va tafakkur o‘rtasida qanday munosabat mavjud?

2. Insonlar ifodalaydigan ma’nolarda tajriba va madaniy tushuncha qanday rol o‘ynaydi?

3. Ingliz va o‘zbek tillarini qiyoslash til va dunyoqarash o‘rtasidagi munosabat haqida qanday xulosalar chiqarish imkonini beradi?

Asosiy g‘oya shundan iboratki, til inson dunyoqarashini ifodalash va tartibga solish uchun keng imkoniyatlar beradi, biroq dunyoqarashning rivojlanishi lingvistik, shaxsiy va ijtimoiy omillarning uyg‘unligiga bog‘liq.

Tadqiqot metodi

Ushbu maqola tavsifiy adabiyotlar sharhi va qiyosiy tahlilga asoslanadi. U til, tafakkur, metafora va madaniy ma’no masalalariga bag‘ishlangan tanlangan ilmiy manbalarga tayanadi. Maqsad asosiy fikrlarni anglash va ularning lingvistik shaxs hamda dunyoqarash tahlili uchun ahamiyatini ko‘rib chiqishdir.

Maqolada uchta jihat o‘rganiladi: til va tafakkur; ma’noning shaxsiy hamda madaniy tajribasi; ingliz va o‘zbek tillaridan tanlangan misollar. Misollar intervyular, so‘rovnomalar yoki til korpusi natijalari sifatida keltirilmaydi, balki lingvistik tushunchalarni izohlash uchun ishlatiladi.

Qiyoslashlar statistik emas, talqinga asoslangan. Maqola ingliz va o‘zbek tillarida so‘zlashuvchilarning dunyoqarashlari tubdan farq qiladi, deb da’vo qilmaydi. Aksincha, so‘zlar va iboralar turli kontekstlarda qanday ma’no va qo‘shimcha ma’no bo‘yoqlariga ega bo‘lishini o‘rganadi.

Natijalar va muhokama

3.1. Dunyoqarash nima ekanini anglash

Voqelikka nisbatan umumiy qarash dunyoqarash deb ataladi. U nimaning muhimligi, qanday xatti-harakatlar maqbul ekani, muvaffaqiyat nimani anglatishi va insonning boshqa odamlar hamda atrof-muhit bilan qanday munosabatda bo‘lishi haqidagi tasavvurlarni qamrab oladi.

Dunyoqarash shaxsiyat bilan bir xil narsa emas. Shaxsiyat nisbatan barqaror individual xususiyatlardan iborat, dunyoqarash esa insonning dunyo haqidagi tushunchalari, e’tiqodlari va talqinlarini anglatadi. Shunga qaramay, bu ikki tushuncha o‘zaro bog‘liq. Insonlarning vaziyatlarni tushunishi va bu tushunchalarni ifodalashi ularning tajribalari hamda e’tiqodlari ta’sirida bo‘lishi mumkin.

Masalan, imtihonda ikki talaba “F” bahosini oldi, deb tasavvur qilaylik. Talabalardan biri: “Men bu fandan yaxshi emasman”, deydi. Ikkinchisi esa: “Qanday o‘qish usulimni o‘zgartirish haqida o‘ylashim kerak”, deydi. Ikkala talaba ham bir xil natijaga erishgan, ammo ular bu natijaga turlicha ma’no beradi.

Ular o‘z fikrlarini turli usullarda ifodalaydi. Biroq faqat shu ikki gap asosida birinchi talabaning shaxsiyati salbiy, ikkinchisiniki esa doimo ijobiy dunyoqarashga ega, degan xulosaga kelib bo‘lmaydi. Ularning munosabati avvalgi tajribalari, his-tuyg‘ulari va kutishlariga asoslangan bo‘lishi mumkin.

Bu misol tilni ehtiyotkorlik bilan o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi va ta’kidlaydi. So‘zlar insonning muayyan voqeaga oid subyektiv tushunchasini ayni bir paytda aks ettirishi mumkin, biroq ular uning ichki tajribasini to‘liq ifodalay olmaydi.

Shu sababli dunyoqarash lingvistik shaxsni o‘rganishda muhim ahamiyatga ega, chunki u so‘zlovchining muloqotga olib kiradigan bilimlari, e’tiqodlari va tajribalari bilan bog‘liq.

3.2. Til va bilish jarayoni o‘rtasidagi bog‘liqlik

Tilning tafakkurga ta’siri masalasi tilshunoslikda katta ahamiyatga ega bo‘lib kelgan.

Bu tushunchaning juda qat’iy talqiniga ko‘ra, til hamma narsani qamrab oladi va tafakkurni to‘liq belgilaydi. Boshqa, nisbatan mo‘tadil qarashga ko‘ra esa, til insonlarning ayrim narsalarga e’tibor qaratishi, ularni toifalarga ajratishi va fikrlarini talqin qilish usullarini shakllantirishi mumkin, ammo u tafakkurning barcha jihatlarini belgilab bermaydi.

Lucy 1997-yilda lingvistik nisbiylik bo‘yicha tadqiqotlarni ko‘rib chiqib, lingvistik tuzilmalar va tafakkur o‘rtasidagi ehtimoliy bog‘liqlikni o‘rganishda qo‘llanadigan turli qarashlarni izohladi. Bu sohani juda ehtiyotkorlik bilan o‘rganish kerak, chunki ikki til o‘rtasidagi farq ularning so‘zlovchilari albatta turlicha fikrlashini anglatmaydi.

Insonlar vaqt haqida gapirganda ishlatadigan til birliklarini ko‘rib chiqaylik. Ingliz tilida vaqtga nisbatan “save” (tejamoq), “waste” (bekorga sarflamoq) yoki “spend” (sarflamoq) fe’llaridan foydalanish mumkin. O‘zbek tilida ham “vaqtni tejamoq” (to save time) va “vaqtni sarflamoq” (to spend time) kabi ifodalar ishlatiladi. Quyidagi misollar har ikki tilda vaqtni resurs va undan foydalanish bilan bog‘liq tushunchalar orqali ifodalash usullarini ko‘rsatadi.

Ayrim vaziyatlarda bu iboralar so‘zlovchining vaqtni amaliy yoki iqtisodiy nuqtayi nazardan tasvirlashiga olib kelishi mumkin. Biroq bu barcha so‘zlovchilar vaqtni bir xil tushunadi degani emas. Ish haqida suhbatda inson “vaqt”ni resurs sifatida ifodalashi mumkin, boshqa suhbatda esa uni dam olish yoki oila bilan o‘tkaziladigan vaqt sifatida ko‘rishi mumkin.

Bu misolda ikkita muhim jihat ko‘rsatilgan. Birinchidan, tilda mavhum g‘oyalarni ifodalashning tanish usullari mavjud. Ikkinchidan, insonlarning bu ifodalarga beradigan ma’nosi faqat tilning o‘zi bilan belgilanmaydi.

Shu sababli til va tafakkur chiziqli emas, balki dinamik jarayon sifatida qaralishi kerak. Insonlarning tajribalari va maqsadlari ular tanlaydigan tilga hamda fikrlarni ifodalash yoki tartibga solish usullariga ta’sir qilishi mumkin; o‘z navbatida, til ham insonlarning fikrlarni ifodalash va tashkil etish usullarini shakllantirishi mumkin.

3.3. So‘zlar shaxsiy talqinlarni qanday ifodalaydi

Turli so‘zlovchilarda bir xil so‘zlar turlicha assotsiatsiyalarni yuzaga keltirishi mumkin. Ma’no kontekst, shaxsiy tajriba va qo‘llanishga bog‘liq.

Ingliz tilidagi “home” so‘zini ko‘rib chiqaylik. U oddiy ma’noda inson yashaydigan joyni anglatadi, biroq xavfsizlik, oila, mansublik yoki hissiy xotirjamlik ma’nolarini ham ifodalashi mumkin. Bolalik haqidagi yoqimli xotiralari bilan bog‘liq bo‘lgan inson uchun bu so‘z ijobiy ma’no bo‘yoqlariga ega bo‘lishi mumkin. Uyda nizolarni boshdan kechirgan insonda esa u murakkabroq his-tuyg‘ularni uyg‘otishi mumkin.

So‘zning o‘zi o‘zgarmasa ham, uning shaxsiy ma’nosi turlicha bo‘lishi mumkin. Xuddi shu holatni o‘zbek tilidagi “ko‘ngil” so‘zi misolida ham ko‘rish mumkin. Kontekstga qarab u his-tuyg‘ular, hissiy moyilliklar, ichki istaklar yoki insonning ruhiy holatini anglatishi mumkin. Ingliz tiliga tarjima qilganda “heart”, “feeling”, “wish” yoki “mood” so‘zlaridan foydalanish mumkin, biroq ularning hech biri “ko‘ngil” so‘zining barcha qo‘llanishlarini birdek tarjima qila olmaydi.

Bu ingliz tilida so‘zlashuvchilar “ko‘ngil” orqali ifodalangan ma’noni tushuna olmaydi degani emas. Aksincha, bu so‘z ma’nosi kontekst, umumiy qo‘llanish va madaniy ma’no bo‘yoqlariga qarab o‘zgarishi mumkinligini va haqiqatda shunday o‘zgarishini ko‘rsatadi. Shuning uchun tarjimon bir so‘zni lug‘atdagi bitta muqobil bilan almashtirish o‘rniga, butun xabarni hisobga olishi kerak.

Bu lingvistik shaxsni o‘rganish uchun muhimdir, chunki insonlar tanish so‘zlarga shaxsiy ma’no yuklashi mumkin. Ular tanlagan so‘zlar nimani ta’kidlashni istashini, tajribani qanday tushunishini va g‘oyaning qaysi jihatini muhim deb bilishini ko‘rsatishi mumkin. Biroq tadqiqotchilar har bir so‘z qo‘llanishi kuchli shaxsiy e’tiqodni bildiradi, degan xulosa bilan cheklanmasligi kerak. Ba’zan insonlar so‘zni shunchaki o‘sha kontekstda ishlatish uchun eng mantiqli variant bo‘lgani sababli tanlaydi. Ma’no kontekst doirasida tushunilishi lozim.

3.4. Metaforalar va insonlarning dunyoqarashi

Metaforalar til va dunyoqarash o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rganish uchun yana bir foydali vositadir. Metafora insonlarga bir narsani boshqa bir narsa orqali tushunishga yordam beradi. Ba’zan metaforalar she’riyat yoki adabiyotga xos deb qaraladi, biroq ular kundalik nutqda ham tez-tez ishlatiladi. Lakoff va Johnson (1980) tushuntirganidek, odatiy konseptual tafakkurda metafora shunchaki til bezagi emas, balki fikrlashning muhim jihatidir. Kövecses (2005) metaforik qoliplar orqali madaniyatlar o‘rtasidagi va bir madaniyat ichidagi o‘xshashlik hamda farqlarni yanada chuqurroq o‘rganadi.

Masalan, ingliz tilida so‘zlashuvchilar quyidagi iboralardan foydalanadilar:

— “Men vaqtimni boshqa joyda yaxshiroq ishlatish mumkin bo‘lgan ishga sarflayapman.” “Vaqtimizni tejashimiz kerak.”

— “U bu ustida ishlash uchun ko‘p vaqt sarfladi.”

Bu iboralar vaqtni pul yoki resurs nuqtayi nazaridan tasvirlaydi. Vaqtni tejash, bekorga sarflash yoki unga sarmoya kiritish mumkin bo‘lgan narsa sifatida ko‘riladi.

O‘zbek tilida ham “vaqtni tejash” va “vaqt sarflash” kabi o‘xshash iboralar mavjud. Qiyoslash shuni ko‘rsatadiki, hech bo‘lmaganda ushbu misollarda har ikki tilga xos umumiy metaforik qoliplar bor.

Metaforalar kontekst va shaxsiy didga qarab ham farq qilishi mumkin. Ba’zilar hayotni sayohat deb, boshqalar kurash deb, yana boshqalar esa imkoniyatlar ketma-ketligi deb ta’riflashi mumkin. Bu ta’riflar tajribaning turli jihatlariga e’tibor qaratadi. Sayohat metaforasi yo‘nalish va taraqqiyotni ta’kidlashi mumkin, kurash metaforasi esa qiyinchilik va sa’y-harakatni ko‘rsatishi mumkin.

Biroq biror metaforadan foydalanadigan inson hayot haqida doimo bir xil tasavvurga ega, deb o‘ylash noto‘g‘ri bo‘ladi. Turli metaforalar turli maqsadlarda qo‘llanishi mumkin; metaforalar shaxsiy e’tiqod ifodasi bo‘lishi shart emas, ular odatiy iboralar ham bo‘lishi mumkin. Tadqiqotchilar uchun metaforaning ahamiyati mavhum g‘oyalar qanday yetkazilishini o‘rganish imkoniyatidadir. Metaforik qiyoslar ma’no qoliplarini ko‘rsatishi

mumkin, biroq individual yoki madaniy dunyoqarash haqidagi da’volar bir nechta misoldan tashqari dalillar bilan tasdiqlanishi kerak.

3.5. Madaniy bilim va lingvistik ma’no: ingliz va o‘zbek tillari

Til ijtimoiy va madaniy kontekstlarda shakllanadi. Insonlar muloqot jarayonida oilaviy hayot, ijtimoiy munosabatlar, ta’lim, an’analar va umumiy tajribalar bilan bog‘liq so‘z hamda iboralarni o‘zlashtiradilar. Shu sababli ayrim so‘zlar ularning ma’nosini bilmaydigan kishiga darhol anglashilmaydigan fon bilimlarini o‘z ichiga oladi.

O‘zbek tilidagi “mahalla” so‘zi bunga yaxshi misoldir. Kontekstga qarab uni “neighborhood” (mahalla, qo‘shnichilik hududi) yoki “community” (jamoa) deb tushunish mumkin. Bu atama o‘z ijtimoiy tarmoqlari va vazifalariga ega bo‘lgan mahalliy jamoani ham tasvirlashi mumkin. Ingliz tilidagi “neighborhood” so‘zi ishlatilganda bunday ma’nolar har doim ham nazarda tutilmaydi.

Shuning uchun tarjimon bitta so‘zli muqobil izlash o‘rniga, kontekst haqida qo‘shimcha ma’lumot berishi kerak bo‘lishi mumkin. Matnning mahalla hududi, jamoa ichidagi munosabatlar, jamoaning tashkiliy jihatlari yoki muayyan ijtimoiy faoliyat haqida ekanligi qaysi tarjima mos kelishini belgilaydi.

Ushbu misol til va madaniy bilimni boyitish hamda rivojlantirishga yordam beradi. So‘z ishlatiladigan ijtimoiy kontekst uni tushunish uchun zarur bo‘lgan tarkibiy qism bo‘lishi mumkin.

Biroq madaniy ma’noni qat’iy qolipga solib qo‘ymaslik kerak. Barcha o‘zbeklar ham mahalla bilan albatta qiziqavermaydi, xuddi barcha ingliz tilida so‘zlashuvchilar ham jamoa tushunchasiga bir xil qiziqish bildirmagani kabi. Yosh, davr, oilaviy kontekst va tajribadagi farqlar talqinga ta’sir qilishi mumkin.

Shunday qilib, ingliz va o‘zbek tillarini samarali qiyoslashda so‘z muayyan kontekstda qanday ma’noga ega ekani, u qanday fon bilimlarini o‘z-o‘zidan ma’lum deb qabul qilishi va bir til vakillari boshqa tildagi so‘zni qanday tushunishi o‘rganilishi kerak.

Maqsad bir tilni boshqasidan ko‘ra madaniyroq yoki ifodaliroq deb ko‘rsatish emas. Barcha tillar umumiy bilim va shaxsiy tajribani almashish vositalarini taqdim etadi, ammo bu vositalar har doim bir xil bo‘lavermaydi.

3.6. Bir til doirasidagi individual farqlar

Dunyoqarash inson gapiradigan til bilangina emas, boshqa ko‘plab omillar bilan ham shakllanadi. Insonning dunyoni idrok etishiga ta’lim, oilaviy hayot, ish, mutolaa, sayohat, do‘stlar va turli tajribalar ta’sir qilishi mumkin.

Ikki o‘zbek tilida so‘zlashuvchi muvaffaqiyat, mustaqillik, oila oldidagi mas’uliyat, ta’lim va boshqa masalalar haqida turlicha fikrda bo‘lishi mumkin. Xuddi shuningdek, ikki ingliz tilida so‘zlashuvchi ham shu masalalarda bir-biriga zid qarashlarga ega bo‘lishi mumkin. Ular bir tilda gaplashadi, ammo dunyoqarashlari bir xil bo‘lishi shart emas.

Lingvistik shaxs masalasida bu farqlar juda muhimdir. So‘zlovchi ishlatadigan so‘z va iboralar hamda uning munosabati qiziqishlari, bilimi va qarashlari haqida ma’lumot berishi mumkin, biroq bu belgilarni talqin qilishda ehtiyot bo‘lish lozim.

Masalan, bir talaba universitet ta’limi yaxshi ish topish vositasi, deb aytishi mumkin. Boshqa bir talaba uni shaxsiy rivojlanish imkoniyati va ijtimoiy tizimni tushunish yo‘li sifatida ta’riflashi mumkin. Uchinchi talaba esa yangi do‘stlar orttirish va boshqa g‘oyalarni o‘rganish imkoniyatiga e’tibor qaratishi mumkin.

Bu ta’riflar ta’limning foydasi haqidagi turli jihatlarni ko‘rsatadi. Ular so‘zlovchining hozirgi maqsadlari, tajribalari yoki ustuvor yo‘nalishlarini aks ettirishi mumkin. Biroq bitta bayonot talabaning dunyoqarashi haqida aniq va to‘liq tasavvur bermaydi.

Bu bayonotlarni puxta tahlil qilish uchun ularni kengroq muloqot doirasida va aytilgan kontekstda o‘rganish kerak. Shuningdek, so‘zlovchilar ishlatgan so‘zlarni ularning ma’noni qanday tushunishi bilan qiyoslash mumkin.

Shu tariqa, inson nima degani, u nimani nazarda tutgan bo‘lishi mumkinligi va tadqiqotchi qanday xulosalarni asosli ravishda chiqarishi mumkinligi o‘rtasidagi farq aniq

ko‘rinadi. Bu til va shaxsiyat haqida dalillarga tayanmagan talqinlarning oldini olish uchun zarur.

3.7. Lingvistik shaxs va dunyoqarashni o‘rganish uchun sodda model

Yuqoridagi muhokama til va dunyoqarash o‘rtasidagi munosabatni o‘rganish uchun amaliy modelni taklif etadi. U o‘zaro bog‘liq to‘rtta elementdan iborat.

- Lingvistik ifoda. Bu ishlatiladigan so‘z va iboralarni, shuningdek, metafora va maqol-iboralarni qamrab oladi.
- Bilim va tajriba. Bunga so‘zlovchi ifodalayotgan ma’noga ta’sir qilishi mumkin bo‘lgan shaxsiy xotiralar, ta’lim, e’tiqodlar va madaniy bilimlar kiradi.
- Talqin. Bu so‘zlovchining vaziyatni qanday idrok etishi va nimani yetkazmoqchi ekanligi bilan bog‘liq.
- Ijtimoiy kontekst. Bunga tinglovchi, muloqot maqsadi va muloqot vaziyati kiradi.

Bu elementlar o‘zaro ta’sir qiladi. Biror g‘oyani yetkazish uchun lingvistik vositalar ishga solinadi; bu jarayonga insonning hayoti va muhiti ta’sir ko‘rsatadi. Keyin tinglovchi xabarni o‘z bilimi va tasavvurlari asosida talqin qiladi.

Masalan, “home” so‘zi bino, oila a’zosi yoki o‘zini uyidagidek his qilish tuyg‘usini anglatishi mumkin. Tinglovchining tushunishiga suhbatning mazmuni va uning ushbu so‘zga beradigan ma’nosi ta’sir qiladi.

Ushbu model tahlil uchun taklif etilgan yordamchi vosita bo‘lib, sinovdan o‘tgan model emas. Undan kelgusi tadqiqotlar uchun savollar ishlab chiqishda foydalanish mumkin. Masalan, so‘zlovchilar madaniy jihatdan muhim so‘zlarni qanday talqin qilishi yoki turli guruhlar bir xil metaforani qay darajada bir xil tushunishi o‘rganilishi mumkin.

Modeldan ingliz va o‘zbek tillarini qiyoslashda ham foydalanish mumkin. Tadqiqotchilar har ikki tildagi muayyan ifodalarni tanlab, ularni kontekstda o‘rganishlari va so‘zlovchilardan ularni qanday tushunishlarini so‘rashlari mumkin. Bu umumiy

madaniyat haqidagi mavhum fikrlar yoki alohida so‘zlargagina asoslanishdan ko‘ra, xulosalarga ko‘proq asos beradi.

Xulosa

Ushbu maqolada lingvistik shaxs, til va individual dunyoqarash o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rganishga harakat qilindi. Muhokama tilning insonlar o‘z tajribalarini bayon qilishi, e’tiqodlarini ifodalashi va voqelik haqidagi tushunchalarini yetkazishidagi ahamiyatini ko‘rsatadi. So‘zlar, metaforalar va madaniy jihatdan mazmunli ifodalar tadqiqotchiga boshqa insonlar dunyoni qanday ko‘rishini chuqurroq anglashga yordam berishi mumkin.

Ingliz va o‘zbek tillaridagi misollar so‘z har bir kontekstda bir xil ma’noni anglatmasligini ko‘rsatadi. Vaqtga oid ifodalar, shuningdek, o‘zbek tilidagi “ko‘ngil” so‘zi va “mahalla” tushunchasi ikki tilda o‘xshash metaforik tuzilmalar mavjud bo‘lishi mumkinligini, biroq izohsiz qo‘llanganda ular turlicha ma’no anglatishi mumkinligini hamda ma’no ba’zan madaniyat va kontekst orqali tushunilishini namoyon etadi.

Biroq tilni dunyoqarashni belgilovchi yagona omil sifatida ko‘rmaslik kerak. Voqelikni tushunish va tasvirlashga insonlarning shaxsiy tajribasi, ta’limi, oilasi, ijtimoiy munosabatlari va e’tiqodlari ham ta’sir ko‘rsatadi. Bir til guruhidagi insonlarning qarashlari turlicha bo‘lishi, turli til guruhlarida esa ayrim g‘oyalar o‘xshash bo‘lishi mumkin.

Maqolaning asosiy xulosasi shuki, lingvistik shaxs va dunyoqarashni o‘rganishda lingvistik ifoda, shaxsiy bilim va ijtimoiy kontekst o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirga e’tibor qaratish kerak. Bu nuqtayi nazar tadqiqotchilarga faqat so‘zlarni qiyoslashdan nariga o‘tib, insonlar ma’noni qanday yaratishi va ifodalashini yaxshiroq tushunish imkonini beradi.

Kelgusida tanlangan inglizcha va o‘zbekcha ifodalarni o‘rganish uchun intervyular, yozib olingan suhbatlar yoki so‘rovnomalardan foydalanish mumkin. Tadqiqot madaniy jihatdan mazmunli so‘zlar va/yoki metaforalarni, shuningdek, so‘zlovchilar ularni qanday talqin qilishini va yosh, ta’lim yoki tajribaga qarab farqlar mavjudligini o‘rganishi

mumkin. Bu til va dunyoqarash haqidagi tushunchalarni yanada ko‘proq empirik dalillar bilan ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Głaz, Adam. *Linguistic worldview (s): Approaches and applications*. Routledge, 2021.

2. Kövecses, Z. (2005). Metaphor in culture: Universality and variation. Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511614408

3. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). Metaphors we live by. University of Chicago Press.

4. Lucy, J. A. (1997). Linguistic relativity. Annual Review of Anthropology, 26, 291–312. https://doi.org/10.1146/annurev.anthro.26.1.291

5. Oberemko O. G. et al. The language worldview formation through learning several foreign languages //European Proceedings of Social and Behavioural Sciences. – 2020. – T. 102.

6. Sedykh A. P. Linguistic identity, national archetypes and sociocultural environment of their formation //Research Result. Theoretical and Applied Linguistics. – 2021. – T. 7. – №. 3. – C. 15-27.

7. Sadullayeva, G. I., & Urinova, S. B. Til o‘rganishda immersiv metodlar: Tezroq va samaraliroq o‘rganish uchun tilga sho‘ng‘ishning afzalliklari.

8. Urinova, S. B. (2024). The power of language: How learning a second language can change your brain. British Journal of Interdisciplinary Scientific Research and Development. Retrieved from https://www.bjisrd.com/index.php/bjisrd/article/view/3193

9. Urinova, S. B. (2025). Til qudrati: Qanday qilib ikkinchi tilni o‘zlashtirish insonning fikrlash doirasini o‘zgartirishi mumkin? Journal of International Scientific Research, 3(1). Retrieved from https://spaceknowladge.com/index.php/JOISR/article/view/1449

10. Urinova, S. B. (2025). Tinglab tushunishni oshiruvchi metodlar. Ta’lim va rivojlanish tahlili onlayn ilmiy jurnali, 5(1), 219. Retrieved from http://www.sciencebox.uz